

10. Тарабрина Н.В., Лазебная Е.О., Зеленова М.Е., Петрухин Е.В. Уровни субъективно-личностного восприятия и переживания «невидимого» стресса. – Режим доступа – <http://www.psychological.ru/default.aspx?s=0&p=60&0a1=977&0o1=3&0s1=0>

Кузьменко Ю. В. Личностный потенциал студенческой молодежи как фактор ее психической адаптации к жизнедеятельности в условиях влияния стресс-факторов окружающей среды. В статье излагаются результаты эмпирического исследования личностного потенциала студенческой молодежи как фактора ее психической адаптации к жизнедеятельности в условиях действия стресс-факторов природной среды. Взаимодействие свойств и возможностей личности, составляющих личностный потенциал человека, рассматривается автором как фактор ее адаптации к жизнедеятельности в условиях воздействия климатогеофизических стресс-факторов природной среды. Автор рассматривает в качестве эффективных те стратегии адаптации, которые опираются на активное изменение ситуации, либо через изменение ее объективных характеристик, или через самоизменение. Наибольший вклад в успешную адаптацию студентов вносят те психологические (личностные) ресурсы, которые способствуют избранию этих стратегий, в противовес искажению восприятия того, что происходит, и представлений о себе и своих возможностях. Эффективная адаптация поддерживается, прежде всего, за счет активизации субъектного уровня адаптации.

Ключевые слова: личностный потенциал, студенческая молодежь, психическая адаптация, стресс-факторы, природная среда.

The article presents the results of empirical research of personal potential of students as a factor of her mental adaptation to the life under the action of stress factors of the environment. The interaction of the properties and capabilities of the individual, components of personal potential of a person, is considered by the author as a factor in its adaptation to life in conditions of influence of climatic-geophysical stress factors of the environment. The author considers as an effective those adaptation strategies, which are based on the active change of the situation, either through a change of its objective characteristics, or through self-change. The greatest contribution to successful adaptation of students make the psychological (personal) resources that contribute to the election of these strategies, as opposed to a distorted perception of what is happening, and ideas about themselves and their capabilities. Effective adaptation is supported primarily through activation of the subjective level of adaptation.

Keywords: personal potential, students, psychological adaptation, stress, natural environment.

Відомості про автора:

Кузьменко Юлія Володимирівна – доцент кафедри психолого-педагогічної освіти та соціальних наук Комунального вищого навчального закладу «Вінницька академія неперервної освіти».

Статтю подано до друку 20.01.2016.

УДК 159.9:316.356.4-058.885
© Ю. М. Кашпур, С. В. Ярош, 2016

Ю. М. Кашпур, С. В. Ярош (м. Київ)

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТРУДНОЩІВ ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ

Кашпур Ю. М., Ярош С. В. Дослідження психологічних труднощів прийомних сімей. В статті доведено, що актуальною у системі захисту прав та інтересів дитини є потреба фахівців в отриманні конкретних методичних рекомендацій щодо специфіки супроводу та

консультування членів різних типів прийомних сімей на різних етапах їх функціонування. Акцентується увага на обумовленості психологічних труднощів різними етапами життєвого циклу прийомних сімей (дитячих будинків сімейного типу (ДБСТ), прийомних сім'ях (ПС), опікунства). Їх психологічні труднощі презентовано в трьох групах: психологічні труднощі, пов'язані з етапом підготовки кандидатів у опікуни чи батьки-вихователі та підбором дітей (неконструктивні мотиви батьків-вихователів щодо створення фостерної сім'ї; особиста неготовність кандидатів у батьки; соціально-психологічна несумісність членів сім'ї – батьків-вихователів з прийомними малолітніми); психологічні труднощі, пов'язані з етапом влаштування та адаптації дітей (психологічна неготовність дитини до влаштування у нову сім'ю; неузгодженість психологічних зон комфорту дітей та батьків; девіантність поведінкових паттернів прийомних дітей); психологічні труднощі, пов'язані з перебуванням та виведенням дітей з сімейної форми (сексуалізована поведінка дітей; прояви психотравм у дітей; відсутність у дітей пізнавальної та навчальної мотивації; відсутність ефективних засобів виведення дітей з фостерної сім'ї; емоційне вигорання батьків-вихователів). Автори теоретико-експериментального дослідження застосували не прямі діагностичні процедури, а саме метод експертних оцінок, де в якості експертів було обрано психологів, тренерів з підготовки кандидатів в опікуни та працівники соціальних служб.

Ключові слова: психологічні труднощі, фостерна/приймна сім'я, опікунство, неконструктивні мотиви батьків, прийомні діти, психологічна адаптація дітей у прийомних сім'ях, психологічна несумісність, зони комфорту, емоційне вигорання батьків-вихователів.

Постановка проблеми. У зв'язку із загостренням проблеми сирітства, зниженням кількості усиновлень і зростанням відмов від дітей, постає питання про необхідність шукати ефективні шляхи, способи і можливості для надання дієвої психологічної допомоги дитині-сироті та батькам-вихователям, що приймають їх у свої родини. Так, у психологів, що працюють у системі захисту прав дитини, з'являється потреба в отриманні конкретних методичних рекомендацій щодо специфіки супроводу та консультування різних типів прийомних сімей на різних етапах їх функціонування, а саме: підготовки кандидатів на батьківство, підбір дітей, влаштування їх, адаптація та вирішення поточних труднощів. Спеціальних навчальних програм для фахівців до недавнього часу не існувало взагалі, а алгоритми роботи кожен фахівець напрацьовував виключно за рахунок власного професійного досвіду та супервізій з подібними спеціалістами соціальної сфери. Таких працівників з багаторічним досвідом роботи з фостерними сім'ями прийнято називати експертами. І враховуючи, що кожна ситуація з дитиною є індивідуальною, а методику роботи можна підібрати лише у відповідності до того чи іншого регіону чи специфіки закладу, де перебувають діти, постає запит у генеруванні ідей провідних спеціалістів у одному науковому дослідженні з проблеми психологічної підтримки батьків з прийомних сімей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремими питаннями цього психологічного пласту займалися різні психологи сучасності. Багато дослідників указують на необхідність консультування батьків з приводу виховання дітей (З. Зайцева, В. Постовий, І. Підласий, А. Холман, Д. Строган, С. Харві та ін.); подружжя з приводу сімейних конфліктів (Г. Навайтис, Ф. Думко, Н. Акерман, Б. Дейтс, В. Сатір, Р. Шахтер, П. Редфорд, Е. Берн); дітей з правил і норм поведінки в сім'ї (Д. Шарфф та ін.) [6]. Фундаментальні дослідження зв'язку між прив'язаністю та сепарацією з матір'ю, адаптацією та депривацією дитини проводив Д. Боулбі. Вчений виявив, що причиною емоційних труднощів дітей є психологічна травма від розриву стосунків «мати-дитина», яка може бути настільки глибокою, що особистість в майбутньому може назавжди відмовилися від глибоких довірливих зв'язків, бути інтелектуально бідною та емоційно ригідною,

про що постійно мають пам'ятати прийомні батьки [1]. Її висновки знайшли відображення у працях М. Ейнсворд П. Емерсона, та Й. Лангмейера, Г. Мате, Г. Ньюфелда, Х. Шаффера і дали можливість виявити основні стилі прив'язаності та розробити комплекс психодіагностичних засобів для вивчення відповідних взаємин [5].

Поряд із зарубіжними дослідниками, вивченням особливостей соціально-психологічного супроводу прийомних сімей займалися провідні російські та вітчизняні психологи науковці та практики (В. Ейдемільер, Г. Бевз, Т. Бондаренко, О. Дорошенко, В. Кузьмінський, Л. Лоріашвілі, О. Нескучаєва, І. Пеша, Л. Петрановська, Р. Овчарова, Л. Остролицька, Л. Тасурова, М. Юратович, які у своїх працях піднімають такі питання: емоційне вигорання прийомних батьків, сексуалізована поведінка та світосприйняття прийомної дитини [4].

Мета статті полягає у аналізі результатів емпіричного вивчення психологічних труднощів дітей та дорослих різних типів прийомних сімей та обґрунтуванні специфіки психологічної допомоги цим сім'ям працівниками соціальних служб.

Методи та організація дослідження. Оскільки для більшості прийомних сімей характерна відносна закритість та відмежованість від різного роду втручань та діагностичних обстежень, то для проведення експерименту ми застосували не прямі діагностичні процедури, а метод експертних оцінок. До числа експертів увійшли психологи, тренери з підготовки кандидатів в опікуни та батьки-вихователі й працівники соціальних служб, робота яких безпосередньо пов'язана із супроводом прийомних сімей. Стаж роботи з ними та професійний досвід кожного із запрошених експертів варіювався в діапазоні від 5 до 12 років.

Для організації проведення емпіричного дослідження психологічних труднощів прийомних сімей за професійним досвідом працівників соціальних служб нами було розроблено дві анкети, які призначені для виявлення специфіки переживань тих самих психологічних ускладнень дорослими та дітьми. В анкеті для експертів №1 об'єднано 9 питань закритого типу з варіантами відповідей, спрямованих на висвітлення психологічних труднощів *батьків-вихователів та опікунів*. Всі питання змістовно скомпоновані в 3 тематичних блоки у відповідності до тих груп психологічних труднощів прийомних сімей, що були визначені шляхом теоретичного аналізу наукових джерел: 1) психологічні труднощі, пов'язані з етапом підготовки кандидатів в опікуни чи батьки-вихователі та підбором дітей; 2) психологічні труднощі, пов'язані з етапом влаштування та адаптації дітей; 3) психологічні труднощі, пов'язані з перебуванням та виведенням дітей із сімейної форми. Зауважимо, що респонденти мали не лише поставити відмітку біля потрібного варіанту відповіді, а й пояснити свою позицію щодо вибору.

Анкета для експертів № 2 включала 9 питань відкритого характеру, які потребували від експерта розгорнутих відповідей. Метою цієї анкети було визначення психологічних труднощів *прийомних дітей*, під час влаштування чи проживання їх у ПС/ДБСТ та під О-П. Аналіз їх відповідей здійснювався через контент-аналіз отриманої інформації. Структурно питання анкети № 2 були об'єднані за тим самим принципом, як і в анкеті № 1. Різниця полягала у з'ясуванні особливостей переживань дітей через призму досвіду роботи з ними психологів соціальних служб.

Процедура проведення дослідження відбувалася у формі індивідуальних зустрічей з кожним із респондентів. Всі їх відповіді записувались на диктофон для подальшої розшифровки та аналізу. Варто відзначити, що багато експертів вказували на актуальність досліджуваної нами проблематики та намагались дати нам якнайбільше інформації відповідаючи на відкриті питання. В результаті проведених анкетувань та інтерв'ювань групи експертів нами було отримано достатній обсяг матеріалу стосовно специфіки проявів психологічних труднощів батьків та дітей у прийомних сім'ях, результати яких буде презентовано нижче.

Виклад основного матеріалу. Провівши теоретичний аналіз проблеми психологічних труднощів прийомних сімей, ми виявили, що у наукових джерелах не має достатньо достовірних даних про психологічну складову життєснування замісних сімейних форм (переживання прийомних дітей, становлення Я-концепції батьків вихователів, діагностика емоційного комфорту членів прийомних сімей і т.д.) [2]. Натомість більшість досліджень сповнені соціально-юридичними (порядок влаштування дітей у ДБСТ, алгоритм створення ПС, соціальний супровід дітей в СЖО і т.д.) та педагогічними аспектами сфери захисту дітей, що не дає можливості фахівцям соціальної сфери розробити ефективну систему психологічної допомоги прийомним батькам та опікунам. Більшість психологічних досліджень стосуються проблеми емоційної прив'язаності вилучених дітей до біологічних матерів, адаптації малолітніх в умовах фостерної сім'ї та афективних реакцій вихованців ДБСТ та ПС.

Аналізуючи специфіку функціонування та психологічні процеси у прийомних сім'ях, нами було виявлено спільні для багатьох таких соціальних угруповань ускладнення, що їм доводиться переживати в ході свого життєснування. Так психологічні труднощі було об'єднано в три групи: *психологічні труднощі, пов'язані з етапом підготовки кандидатів у опікуни чи батьки-вихователі та підбором дітей* (неконструктивні мотиви батьків-вихователів щодо створення фостерної сім'ї; особиста неготовність кандидатів у батьки; соціально-психологічна несумісність членів сім'ї – батьків-вихователів з прийомними малолітніми); *психологічні труднощі, пов'язані з етапом влаштування та адаптації дітей* (психологічна неготовність дитини до влаштування у нову сім'ю; неузгодженість психологічних зон комфорту дітей та батьків; девіантність поведінкових паттернів прийомних дітей); *психологічні труднощі, пов'язані з перебуванням та виведенням дітей з сімейної форми* (сексуалізована поведінка дітей; прояви психотравм у дітей; відсутність у дітей пізнавальної та навчальної мотивації; відсутність ефективних засобів виведення дітей з фостерної сім'ї; емоційне вигорання батьків-вихователів) [3].

Згідно розробленої нами анкети для експертів №1, ми отримали інформацію щодо специфіки психологічних труднощів батьків. Відповідаючи на питання першого блоку щодо мотивації батьків створити фостерну сім'ю, найбільша кількість експертів (43%) віддали перевагу варіанту «бажання реалізувати себе як батьків», 30% вказали на варіант «отримати соціальне схвалення», 17% - на варіант «утримати чоловіка/дружину». Менше всього експертів (10%) зупинили вибір на варіанті «бажання мати оплачувану роботу». Така оцінка ситуації експертами може вказувати на те, що бажання людини реалізувати свій батьківський потенціал є домінуючим мотивом для створення фостерної сім'ї, однак це виявилось у менше ніж половини кандидатів. Більшість з них керуються мотивами особистого характеру, які сприяють компенсації раніше існуючих у родині проблем чи прихованню власної депривованості чи дефіцитарності. На думку опитаних психологів, такі мотиви не є конструктивними, адже не сприяють ефективному виконанню кандидатами батьківських ролей, а через це лише створюють підґрунтя для нових більш складних психологічних труднощів.

На питання про ймовірність визначення під час первинних консультацій у прийомних батьків ознак особистої неготовності і проблем пов'язаних з нею, експерти вказали, що у 45 % пар можна виявити лише найбільш яскраві ознаки несформованості батьківської Я-концепції. В процесі психологічних консультацій вони можуть вербалізувати епізодичну занепокоєність своєї компетентності чи ідеалізувати образ прийомних дітей, опускаючи ознаки психологічної травматизованості. Третина прийомних батьків (33 %), на думку експертів, яскраво проявляє ознаки особистої неготовності. В уявленнях вони позиціонують себе як професіоналів, схильні до заперечення порад фахівців, ставлять перед собою недосяжні цілі на короткий термін, а у разі невдачі, шукають дефекти в дітях. П'ята частина експертів (22 %) вказали, що життєвий

цикл фостерної сім'ї є індивідуальним і непередбачуваним процесом і їх перестороги щодо неготовності кандидатів можуть бути компенсовані за рахунок інших ресурсів.

Справжні труднощі викликає питання соціально-психологічної сумісності членів фостерної сім'ї з прийомною дитиною. Через експертне опитування ми вияснили, що більше половини (54 %) прийомних батьків не усвідомлюють необхідності враховувати, чи відповідає обрана дитина їх життєвим установкам, сімейним правилам, особистим переконанням, почуттю гумору і т.д. Під час взаємодобору більшість батьків орієнтовані лише на проходження юридичних процедур та факт передачі малолітньої. Вже через кілька днів після приїзду дитини відчувають психологічний дискомфорт та розчарування від здійсненого. Надалі, без психологічного супроводу, ситуація часто ускладнюється і переходить у відкрите відторгнення. Близько третини батьків (33 %) звертають увагу лише на зовнішні ознаки сумісності (схожість манер поведінки, мовлення дитини, зацікавленість дитини у комунікації). Лише 13 % прийомних батьків вважають питання соціально-психологічної сумісності їх з прийомними дітьми першочерговим. Вони завжди перед знайомством з дитиною оцінюють не лише психологічні особливості її розвитку та соціальну історію, а й моделюють зміни, що відбудуться у їх родині в результаті реалізації цього проекту та оцінюють власні переживання. Крім того вони стараються бути максимально щирими та чесними з дитиною.

Наступним кроком у дослідженні психологічних труднощів прийомних батьків на етапі влаштування та адаптації дітей стало вивчення відповідей експертів за другим блоком питань. Відповідаючи на питання про їх психологічні труднощі, більшість експертів вказують, що тривалість процесу влаштування дітей (від знайомства до переїзду в помешкання сім'ї) менша за 1 місяць, обумовлює їх виникнення. Адже батьки (63%), що орієнтовані на прискорене переміщення дитини, не мають достатнього часу для побудови довірливих взаємин і переосмислення доцільності прийнятого рішення про влаштування. Згодом, у процесі адаптації, психологи відмічають ознаки циклічних розчарувань батьків у своїх намірах, претензії до малолітніх та один до одного. Відмітимо, що лише у 10 % випадків термін знайомства складає від 2 до 4 місяців, що є оптимальним для попередження виникнення більшості психологічних труднощів в адаптаційний період.

Щодо питання психологічних труднощів прийомних батьків через неузгодженість зон комфорту батьків та прийомних дітей, експерти визначили, що 43 % сімей помилково очікують повного завершення адаптаційних процесів за кілька тижнів після влаштування. Після цього батьки-вихователі скаржаться на дискомфорт у взаємодії з дітьми, їх некерованість та ігнорування звернень. Поряд з цим, 25 % прийомних батьків взагалі нівелюють це питання. Вони вважають, що зі свого боку створили всі умови для комфортного проживання дитини в родині, і не усвідомлюють, що цим самим психологічно тиснуть на емоційний стан дитини.

Аналіз відповідей експертів щодо проявів девіантної поведінки дітей, як причини виникнення психологічних труднощів у батьків показав, що 37 % батьків-вихователів виказують своє обурення, оцінюючи таку поведінку як цілеспрямовану спробу дітей проявити свою неповагу до сім'ї. В той час як 30 % батьків взагалі не надають значення таким дитячим реакціям, нівелюючи їх. Лише третина дорослих (33 %) усвідомлюють, що такі прояви дітей, хоча і викликають у них негативні переживання та дисбалансиують їх психологічний комфорт, є звичними для малолітніх і потребують серйозної психологічної корекції.

Третій блок питань анкети № 1 стосувався психологічних труднощів батьків у період проживання дітей з ними. За результатами відповідей респондентів ми виявили наступні психологічні труднощі у дорослих членів прийомних сімей. Найбільше занепокоєння у прийомних батьків займають проблеми девіантності поведінки (24 %) дітей (агресія, крадіжки, фізичне домінування над іншими, використання ненормативної лексики). Трохи менше, на

думку експертів вони страждають від ситуації психологічної адаптації нової дитини в родині (21 %), за відсутності у дітей пізнавальної та навчальної мотивації (18 %). Власні невдачі особистого характеру турбують їх лише у 15 % випадків. Це свідчить про поступове звикання дорослих до своїх підопічних та появу потреби у них віддавати домінуючу частину свого часу дітям, ігноруючи власні потреби та плани. Цей висновок експертів підтверджується кількісними показниками, що отримані при аналізі відповідей на питання стосовно причин емоційного вигорання батьків-вихователів. Респонденти визначають, що 42% дорослих членів прийомних сімей переживають синдром емоційного виснаження через розчарування від педагогічних невдач у взаєминах з дітьми та 21 % - від стану безпорадності в ситуаціях контролю, заохочення чи покарання. Все це вказує на дітоцентричність у більшості прийомних сімей та відсутність можливостей для психологічного розвантаження батьків. Експерти усвідомлюють, що на етапі підбору дітей в сім'ї, спеціалісти намагаються відстояти інтереси дітей та створити умови для збереження психологічної стійкості дорослих, а згодом їм доводиться переорієнтовувати батьків на самозбереження, і таким чином стабілізувати психологічну атмосферу в сім'ях. Адже саме від стану вирішеності психологічних труднощів подружжя залежить успішність реабілітації прийомних дітей.

Друга частина експерименту полягала у вивченні психологічних труднощів прийомних дітей. За результатами контент-аналізу відповідей експертів на відкриті питання анкети № 2 ми виявили ряд психологічних труднощів дітей за тими ж трьома блоками, що і у попередній анкеті та у відповідності до теоретичного аналізу цієї проблеми.

Блок 1. На думку експертів, що 52 % дітей, які влаштовуються в сім'ї, де батьки мотивовані створити прийомну сім'ю, щоб отримати певні соціальні преференції, відчувають себе «обмеженими» та «недочутими», через постійну необхідність грати роль члена соціально бажаної родини. Потреби дітей залишаються нівельованими, а розпорядок дня підпорядкований не їх вподобанням, а графікові батьків. Схожою є ситуація у тих дітей, що приходять в родину на заміну померлих або вибулих. Їх постійно порівнюють з ними. У разі, якщо фостерні батьки не трансформували свою втрату в ефективне психологічне утворення, дитина приречена зростати в умовах постійного підлаштування під очікування дорослих у відповідності з існуючими їх стереотипними уявленнями.

Типовими називають експерти психологічні труднощі дітей, коли їх приймають батьки з особистою неготовністю до створення фостерної сім'ї. У 57 % таких випадків, діти, що пережили порушення емоційної прив'язаності з біологічними матерями, розчарування в друзях та зраду рідних, опиняються в ситуації, де вимушені продовжувати задовольняти свої психологічні потреби самостійно: приймати рішення щодо навчання, оборати друзів, шукати засоби підлаштуватися до емоційно нестабільних батьків, пропонувати варіанти розваг і т.д. Для дитини такі переживання є тяжким тягарем, бо відсутність у неї достатнього життєвого досвіду доповнюють почуття невпевненості, безконтрольності, безвідповідальності. Експерти зауважують, що після проживання подібних сімейних ситуацій лише 20 % дітей у майбутньому вдається відновити довіру до оточуючих і навчитися будувати конструктивні взаємини з близькими.

Надзвичайно гостро, як вважають експерти, стоїть питання стосовно відчуття комфорту прийомної дитини у 68% прийомних сімей, навіть у тих ситуаціях, коли дитина виявляла всі ознаки готовності до переходу у ПС чи ДБСТ. Пов'язують такі труднощі психологи та спеціалісти тривалістю перебування малолітнього в інституційних закладах чи в неблагополучних сім'ях. Адже, якщо дитина проживала в певному середовищі тривалий час, то воно для неї стає звичним. А тому психологічна безпечність переходу до фостерної сім'ї залежить від відповідності умов проживання в ній вподобанням дитини. Лише 12 % сімей погоджуються

детально проаналізувати специфіку взаємодій дитини і модифікувати свій життєвий ритм хоча б на період адаптації.

Блок 2. Аналіз відповідей експертів за цим блоком анкети № 2 виявив ряд психологічних труднощів у дітей на етапі адаптації в родині. У 48 % експертів викликають занепокоєння випадки, коли прийомні батьки приймають рішення про влаштування без отримання попередньої згоди на переміщення від обраної дитини. Зазвичай це відбувається під приводом обіцянок виконати всі її побажання або тимчасовості такого проживання. Малолітні, в цих ситуаціях дуже швидко усвідомлюють відсутність у себе потреби бути влаштованими саме в цю родину та заявляють про незгоду співжиття в цьому будинку, що супроводжується негативними переживаннями. Паралельно у малолітньої фіксується зростання відчуття зневіри у порядності дорослих та відторгнення їх спроб злагодити ситуацію. У підсумку дитина проживає між людьми яким недовіряє, і може зайняти по відношенню до батьків «войовничо-ненавидячу» позицію, яка лягає тяжким психологічним тягарем на всіх мешканців будинку. Знайти вихід з описаної ситуації, як вважають експерти, без допомоги спеціаліста-психолога не вдається більш як половині родин (54%).

Як зазначалося вище, прояви девіантної поведінки дитини є психологічною проблемою для батьків і ще більше для самих дітей (86 %). Обумовлено це тим, що, наприклад, агресивність в напрямку до інших членів родини, є звичним для дитини способом психологічного захисту чи шляхом отримання для себе преференцій, вважають експерти. Так, особистісні якості, що впродовж попереднього життя сприяли виживанню дитини, виявляються неефективними. Однак малолітня не володіє іншими сценаріями поведінки. Як наслідок, вона переживає травматизацію від обставин, що за своїм змістом не є травмуючими. Робота психолога полягає у демонстрації дитині нових більш ефективних і менш емоційно затратних зразків поведінки.

Блок 3 питань анкети № 2 стосувався психологічних труднощів дітей протягом всього часу перебування їх у прийомних сім'ях. Особливо актуальними для опитаних експертів виявилися труднощі дітей пов'язані з ситуаціями виведення дітей з фостерної сім'ї. Це питання завжди є надзвичайно болючим для всіх членів родини, проте іноді є єдиним способом зберегти їх від руйнації. Більшість експертів (95 %) зазначають, що чітких алгоритмів психологічної допомоги у цьому напрямку напрацювати не можливо. Тому рекомендують відштовхуватися від переживань дитини, яку мають виводити з сім'ї. Малолітні в таких ситуаціях переживають амбівалентність почуттів щодо своєї прийомної сім'ї. З одного боку, вони б хотіли якнайшвидше залишити цей будинок, переживаючи відторгнення, протест та відчуженість, а з іншого їх бентежить страх перед невідомим і ризиком бути неприйнятими в інших закладах. Такі ситуації, вважають експерти, вимагають чіткої злагодженості прийомних батьків та психологів при підготовці членів сім'ї до виведення, самого ритуалу прощання та після переміщення дитини в інституційних заклад. Важливо, щоб малолітній не сприймав означену ситуацію як травмуючу і не відчував себе покинутим та непотрібним, пояснюють психологи. Це полегшить налагодження його контакту з психологом установи та не призведе до знецінення оточуючих і дасть можливість здійснити ще одну спробу влаштувати його в іншу фостерну сім'ю чи сформувати прив'язаність зі значущими іншими в дорослому віці.

Висновки. Провівши експериментальне дослідження психологічних труднощів членів прийомних сімей, ми виявили, що їх поява і розвиток у батьків пов'язана з особистою неготовністю останніх до створення сімейної форми та несформованістю батьківської Я-концепції. Інший ряд психологічних труднощів дорослих пов'язаний з гіперкомпенсацією взятої відподальності та з невмінням організувати власний життєвий простір, нездатністю психологічного відновлення. Діти ж, у свою чергу, переживають негативні емоції та почуття,

пов'язані з влаштуванням у фостерні сім'ї через втраченість базової довіри до оточуючих, що посилюється небажанням батьків долучати їх до процесу прийняття сімейних рішень, життєвих виборів та організації дозвілля і т.д.

Література

1. Боулби Д. Создание и разрушение эмоциональных связей / Д. Боулби. – М: Академический проект, 2004. – 232 с.
2. Захарова Ж. А. Замещающая семья. Методическое пособие. / Ж. А. Захарова, И. И. Осипова. – М: Академический Проект, 2005. – 95 с.
3. Овчарова Р. Психологическое сопровождение родительства / Р. Овчарова. – М: Издательство Института Психотерапии, 2003. – 116 с.
4. Підвищення виховного потенціалу прийомних батьків та батьків-вихователів / Т. В. Бондаренко, А. А. Гришко, Т. В. Журавель, І. Д. Зверева. – К: Версо, 2011. – 672 с.
5. Фурманов И. А. Психологические особенности детей, лишенных родительского попечительства / И. А. Фурманов. – Минск: Тесей, 1999. – 160 с.
6. Ainsworth, M. D. (1964). Patterns of attachment behavior shown by the infant in interaction with his mother. *Merrill-Palmer Quarterly of Behavior and Development*, 51-58. www.simplypsychology.org/mary-ainsworth.html.

Кашпур Ю. М., Ярош С. В. Исследование психологических трудностей приемных семей. В статье доказано, что актуальной в системе защиты прав и интересов ребенка есть потребность специалистов в получении конкретных методических рекомендаций по специфике сопровождения и консультирования членов различных типов приемных семей на разных этапах их функционирования. Акцентируется внимание на обусловленности психологических трудностей различными этапами жизненного цикла приемных семей (детских домов семейного типа (ДДСТ), приемных семьях (ПС), опекуна). Их психологические трудности представлены в трех группах: психологические трудности, связанные с этапом подготовки кандидатов в опекуны или родители-воспитатели и подбором детей (неконструктивные мотивы родителей-воспитателей по созданию фостерной семьи; личная неготовность кандидатов в родители; социально-психологическая несовместимость членов семьи – родителей-воспитателей с приемными малолетними) психологические трудности, связанные с этапом устройства и адаптации детей (психологическая неготовность ребенка к устройству в новую семью; несогласованность психологических зон комфорта детей и родителей; девиантность поведенческих паттернов приемных детей); психологические трудности, связанные с пребыванием и выводом детей из семейной формы (сексуализированное поведение детей; проявления психотравм у детей, отсутствие у детей познавательной и учебной мотивации, отсутствие эффективных средств выведения детей из фостерной семьи; эмоциональное выгорание родителей-воспитателей). Авторы теоретико-экспериментального исследования применили не прямые диагностические процедуры, а именно метод экспертных оценок, где в качестве экспертов были выбраны психологи, тренеры по подготовке кандидатов в опекуны и работники социальных служб.

Ключевые слова: психологические трудности, фостерная/преемная семья, опекуно, неконструктивные мотивы родителей, приемные дети, психологическая адаптация детей в приемных семьях, психологическая несовместимость, зоны комфорта, эмоциональное выгорание родителей-воспитателей.

Kashpur Y. M., Yarosh S. V. It is proved in the system of protection of rights and interests of the children that the current has a need for specialists in the preparation of specific guidelines on the specifics of the support and advice of members of different types of foster families at different stages of their functioning. The attention is focused on the conditionality of psychological difficulties the different stages of the life cycle of foster families (children's homes of family type, foster care, guardianship). Their psychological difficulties are presented in three groups: the psychological difficulties on the stage of preparation of candidates for guardians or foster parents, and the selection of children (non-constructive motives foster parents to establish a foster family; personal unwillingness of candidates to the parents, the socio-psychological incompatibility of family members - parents - upbringing to foster child) psychological problems in the stage devices and adaptation of children (psychological unpreparedness of the child to a device in a new family, the inconsistency of psychological comfort zone of children and parents; deviant behavioral patterns adopted children); psychological difficulties in the presence and withdrawal of children from the familial form (sexualised behavior in children; psychological trauma manifestations in children, the lack of children's cognitive and learning motivation, lack of effective means of removing the children from foster families, emotional burnout foster parents). The authors of theoretical and experimental studies have used non-direct diagnostic procedures, namely a method of expert estimations, where the experts were selected by psychologists, trainers prepare the candidates for guardians and social workers.

Keywords: psychological problems, foster/adoptive family, guardianship, unconstructive reasons parents, adopted children, psychological adaptation of children in foster care, psychological incompatibility, comfort zone, emotional burnout of foster parents.

Відомості про авторів:

Кашпур Юрій Михайлович – кандидат психологічних наук, доцент кафедри теоретичної та консультативної психології факультету соціально-психологічних наук та управління НПУ імені М.П. Драгоманова.

Ярош Сергій Віталійович – студент факультету соціально-психологічних наук та управління НПУ імені М.П. Драгоманова.

Статтю подано до друку 14.04.2016.

УДК 159.923.2(477)

© Ю. С. Наумова, 2016

Ю. С. Наумова (м.Київ)

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВІЗУАЛЬНО-СЕМАНТИЧНИХ ОБРАЗІВ У ПСИХОЛОГІЇ

Наумова Ю. С. Теоретичний аналіз проблеми візуально-семантичних образів у психології. У статті подано стислий огляд теоретичних підходів до розгляду питання образу у психологічній науці. Значна увага приділяється аналізу концепції «образу світу» О.М.Леонтьєва, розглянуто її вплив на подальший перебіг розвитку психології у вітчизняній науці. Проаналізовано особливості вивчення різних аспектів проблеми образу та образного мислення. Даний напрямок доповнюється стислим розглядом концепції образу у когнитивній та гештальт - психології, наводяться чотири підходи до вивчення образів, запропоновані Дж. Річардсоном.

У статті розкривається та обґрунтовується значення теорії відображення для розробки образної проблематики, положення якої визначили загальний підхід до вивчення всієї системи когнітивних процесів у вітчизняній психології. Стверджується, що кожному рівню відображення